

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

QLOBAL MALİYYƏ BÖHRANLARI ŞƏRAİTİNDƏ AZƏRBAYCAN PUL-BANK SİSTEMİNİN TƏNZİMLƏNMƏSİ

İxtisas: 5308.01 – “Ümumi iqtisadiyyat”

Elmi sahəsi: 53 – İqtisadiyyat

İddiaçı: **Fidan Eldar qızı İsmayılova**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş
dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2021

Dissertasiya işi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının “İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər:

İqtisad elmləri doktoru, professor
Şahin Mustafa oğlu Sadıqov

Rəsmi opponentlər:

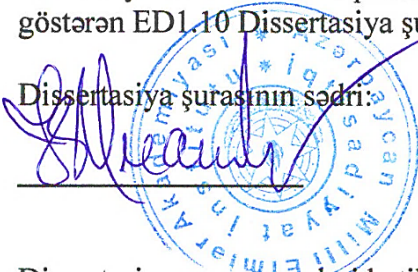
İqtisad elmləri doktoru, professor
Rəsul Ənvər oğlu Balayev

İqtisad elmləri doktoru, professor
Pəri Əmirəhməd qızı Həsənova

İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Allahyar Niyaz oğlu Muradov

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının AMEA İqtisadiyyat İnstitutunun nəzdində fəaliyyət göstərən ED1.10 Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının sədri:

İqtisad elmləri doktoru, professor
Nazim Müzəffər oğlu İmanov

Dissertasiya şurasının elmi katibi:

İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru
Sevdə Məmməd qızı Seyidova

Elmi seminarın sədri:

İqtisad elmləri doktoru, professor
Elşad Yaqub oğlu Məmmədov

İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Ölkənin pul-kredit sistemi iqtisadi dəyişikliklərin güclü hərəkətverici qüvvəsi, iqtisadiyyatın real sektorunun inkişafına səbəb olan investisiyaların mənbəyidir, ölkədə makroiqtisadi iqlim onun dayanıqlı olmasından asılıdır.

Suveren Azərbaycan Respublikasında (AR) həmin sistemin formalaşması prosesi XX əsrin 90-cı illərinin ortalarından, Ümummilli Lider Heydər Əliyevin bilavasitə iştirakı ilə başlamışdır və bu, hal-hazırda respublikada iqtisadi artımın mühüm amili, milli iqtisadiyyatın uğurlu inkişafı və sürətli yüksəlişinin təminatına xidmət etmişdir. AR Prezidenti cənab İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi, iqtisadi inkişafın növbəti mərhələsi maliyyə-bank sektoru üçün yeni vəzifələr müəyyənləşdirir, iqtisadiyyatın həmin sektorunda müasir bazar iqtisadiyyatı münasibətlərinin dərinləşməsini və ölkədə bank sektorunun rəqabət qabiliyyətliliyinin yüksəldilməsini, qloballaşmanın çağırışlarına uyğun olaraq, dünya bank sisteminə uğurlu inteqrasiyasının sürətləndirilməsini tələb edir.¹ Strateji Yol Xəritəsində milli iqtisadiyyatın perspektivləri ilə əlaqədar müddəalarda xüsusi vurğu ilə qeyd olunmuşdur ki, pul-kredit sistemində ölkədə 2025-ci ilə qədər və sonrakı dövrlərdə bu istiqamətdə bazar iqtisadiyyatı münasibətlərinin daha da dərinləşdirilməsi üçün islahatların aparılmasını nəzərdə tutan strateji trendlərindəndir.

Beynəlxalq təcrübəyə əsaslanaraq qeyd etmək lazımdır ki, 2007-2008-ci illərdəki qlobal maliyyə böhranı göstərdi ki, maliyyə bazarları öz tənzimlənmə və nəzarət mexanizmlərinin davamlı və dinamik inkişafını effektiv şəkildə təmin etmək iqtidarında deyil.

2014-2015-ci illərdəki geosiyasi və geoiqtisadi təlatümlər Azərbaycan iqtisadiyyatını da sarsıntılara məruz qoydu, ölkədə maliyyə sferasında sistem daxili böhranın yaranmasının başlanğıcı oldu. Nəticədə, milli valyuta devalvasiyaya uğradı, inflyasiya

¹ “Azərbaycan Respublikasının maliyyə-bank sistemində islahatların dərinləşməsi ilə əlaqədar əlavə tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı (№ 205, 1 mart 2005-ci il)

prosesləri kəskin sürətləndi və bir sıra kredit təşkilatları bazardan çıxarıldı. Böhranın nəticələri arasında yeni fenomen – onun əhatə dairəsinin daha da genişlənməsi, qlobal xarakter alması, bir çox dövlətləri, regionları bütöv bürüməsi və onların sosial-iqtisadi inkişafına əhəmiyyətli təsiri ilə diqqəti cəlb etmişdir. Bütün bunlar bir daha göstərir ki, yeni iqtisadi şəraitə uyğun antiböhran idarəetməsi tədbirlərinin həyata keçirilməsinə, dünyada mövcud olan standartlara uyğun maliyyə-bank tənzimlənməsi mexanizmləri ilə bağlı radikal islahatlara ehtiyac yaranmışdır.

Yuxarıda göstərilən məsələlər müasir iqtisad elmi nəzəriyyəsi və praktikası üçün xüsusi aktuallığına baxmayaraq, hələ də kifayət qədər araşdırılmamışdır. Eyni zamanda dünya maliyyə bazarının qloballaşma meyillərinin güclənməsi və onların tənzimlənmə prinsip və metodlarının transformasiyası şəraitində tənzimləyicilər vasitəsilə həyata keçirilən antiböhran siyasəti çərçivəsində pul-kredit tənzimlənmə mexanizmlərinin tədqiqinin aktuallığını bir daha təsdiq edir.

İqtisadi ədəbiyyatda araşdırılan problemin fərqli aspektləri ilə bağlı bir sıra elmi əsərlər mövcuddur. Maliyyə qloballaşmasının nəzəri və metodoloji məsələləri A. Bıkov, B. Xeyfets, R. Kouz, M. Qolovnin, A. Lebedev, F. Mişkin, D. Rodrik, F. Siballo, J. Stiqlitz, Q. Tompson və b. tərəfindən işlənmişdir. Maliyyə böhranları nəzəriyyəsinə və maliyyə qeyri-sabitliyi konsepsiyalarına dair A. Arxipov, C. Fridmen, İ. Kovzanadze, P. Kruqman, S. Qriffit-Cons, R. Mandell, X. Minski və b. müxtəlif elmi nəşrləri həsr olunmuşdur. Böhrandan sonrakı dövrdə maliyyə bazarlarının tənzimlənməsi və maliyyə institutlarının fəaliyyət problemləri üzrə çalışan müəlliflərin – K. Aleksander, M. Arnon, A. Demirguç-Kant, L. Draqomir, S. Xasyanova, L. Xudya-kova, K. Korişenko, T. Nikitina, A. Vellerdt və b. əsərləri diqqəti cəlb edir. Bu problemləri araşdırarkən, bir sıra azərbaycanlı iqtisadçı alimlərin – Ç.M. Abbasov, M.A. Əhmədov, A.E. Kərimov, R.A. Quliyev, E.Y. Məmmədov, Z.F. Məmmədov, N.M. Müzəffərli (İmanov), F.F. Mürşüdlü, E.S. Rüstəmov, Ş.M. Sadıqov, D.A. Vəliyev və b. – elmi əsərlərindən də istifadə olunmuşdur.

Sadalanan mövcud problemlərin həlli zərurəti, onların iqtisadi elm və təcrübə üçün aktuallığı və müasir dövr üçün lazımınca işlənilib

hazırlanmaması dissertasiya tədqiqatının mövzu və istiqamətini müəyyənləşdirmişdir.

Tədqiqatın obyektı – Azərbaycanda pul-kredit tənzimlənməsi və qlobal maliyyə böhranı şəraitində onun təkmilləşdirilməsi istiqamətləridir, **predmeti** isə – qlobal iqtisadi mühitin volatilliyi və Azərbaycanda bazar islahatları şəraitində pul-kredit tənzimlənməsi və maliyyə-bank nəzarətinin forma, üsul və modelləridir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi – Azərbaycanda pul-kredit sisteminin tənzimlənməsi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsinin prioritet yollarının müəyyənləşdirilməsi və bu sistemin qlobal maliyyə böhranlarına qarşı dayanıqlılığının yüksəldilməsi üçün səmərəli tədbirlərin işlənilməsindən ibarətdir.

Yuxarıda göstərilən məqsədlərə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələrin həlli nəzərdə tutulur:

- qlobal maliyyə böhranının xarakterik xüsusiyyətlərinin və onun milli pul-kredit sisteminə təsirinin müəyyənləşdirilməsi;

- pul-kredit sisteminin tənzimlənməsi və antiböhran idarəetmənin nəzəri əsaslarının tədqiqi, anlayışlar aparatının sistemləşdirilməsi;

- pul-kredit sisteminin tənzimlənməsi modellərinin qurulması və maliyyə böhranlarının baş verməsinin erkən xəbərdar edilməsi ilə bağlı beynəlxalq təcrübənin ümumiləşdirilməsi;

- Bank Nəzarəti üzrə Bazel Komitəsinin (BNBK)² əsas tələblərinin və onların qlobal maliyyə böhranı şəraitində təkamülünün araşdırılması;

- milli və beynəlxalq səviyyələrdə bank tənzimlənməsinin uzlaşdırılma zərurətinin, həmçinin bank nəzarəti sahəsində regional təşkilatların vəzifələrinin əsaslandırılması;

- maliyyə bazarlarının tənzimlənməsi ilə bağlı milli qanunvericiliyin Avropa İttifaqının (Aİ) və Avrasiya İqtisadi Birliyinin (AİB) qanunvericiliyi ilə müqayisəli təhlilinin həyata keçirilməsi,

² BNBK – Beynəlxalq Hesablaşmalar Bankının nəzdindəki təşkilat – müxtəlif ölkələrdə bank fəaliyyətinin tənzimlənməsi ilə bağlı vahid standart və metodlar hazırlayır. 1974-ci ildə İsveçrədə Bazeldə G10 qrupuna daxil olan ölkələrin (Böyük Britaniya, ABD, Fransa, Almaniya, İsveçrə, Niderland, Lüksemburq, Yaponiya, Belçika, Kanada) mərkəzi banklarının prezidentləri tərəfindən yaradılmışdır.

onların uzlaşdırılması xüsusiyyətlərinin aşkara çıxarılması;

- Avropa və postsovet ölkələrinin müxtəlif inteqrasiya birliklərində iştirak səviyyəsinin qlobal maliyyə böhranı şəraitində ölkənin pul-kredit sisteminə təsirinin müəyyənləşdirilməsi;

- global turbulentiyyət şəraitində antiböhran tədbirlərinin Azərbaycanın pul-kredit sisteminə təsirinin diaqnostikasının aparılması;

- AR-da pul-kredit sisteminə nəzarət və onun təşkilati strukturunda islahatların aparılması zərurətinin əsaslandırılması və müvafiq təkliflərin verilməsi;

- Aİ və ölkə təcrübələrinin müqayisəli öyrənilməsi əsasında lisenziyalaşdırma, daxili bazara daxilolma və bankların kapitallaşdırılması ilə əlaqədar proseslərinin tənzimlənməsi və təkmilləşdirilməsi istiqamətlərinin konkretləşdirilməsi;

- iqtisadiyyatın maliyyə-bank sektoruna dövlət müdaxiləsinin və onun dayanıqlığı arasında optimal asılılığın müəyyənləşdirilməsi.

Tədqiqat işinin nəzəri və metodoloji əsasları. Dissertasiya işində elmi idrakın tədqiqatın konseptual bütövlüyünün təmin olunmasına imkan verən məcmu metodlarından istifadə edilmişdir. Tədqiqatın nəzəri və metodoloji əsasını müasir iqtisadi nəzəriyyədə qloballaşma, böhranlar, maliyyə bazarları və bank işində formalaşmış fundamental müddəalar təşkil edir.

Tədqiqatın informasiya bazasını Azərbaycan və xarici ölkə alimlərinin elmi əsərləri, normativ-hüquqi aktlar, Mərkəzi Bankın və Dövlət Statistika Komitəsinin statistik materialları, Avropa Mərkəzi Bankının, Beynəlxalq Hesablaşmalar Bankının, Bank tənzimlənməsi və nəzarətinin beynəlxalq və regional təşkilatlarının materialları, dünya ölkələrinin mərkəzi bankları və statistik orqanlarının materialları təşkil edir. Araşdırmalarda elmi və elmi-metodiki ədəbiyyatdan, dövrü mətbuat orqanlarının nəşrlərindən və elektron resurslardan istifadə olunmuşdur.

Müdafiyyə çıxarılan əsas müddəalar:

1. Qlobal maliyyə böhranlarının milli pul-kredit sistemlərinə təsiri üzrə nəzəri-metodoloji araşdırmalar və bank sektorunun antiböhran tənzimlənməsinin əsas istiqamətləri və tətbiq edilən analitik modellərin seçilməsi və işlənilməsi.

2. Bank Nəzarəti üzrə Bazel Komitəsinin tövsiyələri nəzərə alınmaqla, pul-kredit sisteminin tənzimlənməsinin beynəlxalq təcrübəsinin Azərbaycan şəraitində tətbiq edilməsi.

3. Müasir dövrdə Azərbaycanda pul-kredit sisteminin tənzimlənməsi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi.

4. Azərbaycanda bank nəzarətinin təşkilati strukturunda aparılan islahatlar və bankların lisenziyalaşdırılması və kapitallaşdırılmasının tənzimlənməsi tədbirləri ilə bağlı tövsiyələrin və təkliflərin hazırlanması.

5. İqtisadiyyata dövlət müdaxiləsinin səviyyəsi ilə iqtisadiyyatın böhrana qarşı dayanıqlığı arasındakı əlaqəni müəyyənləşdirməyə imkan verən modelin işlənməsi.

Dissertasiya işinin elmi yeniliyi aşağıdakılardır:

- iqtisadi nəzəriyyədə “bank nəzarəti”, “bank tənzimlənməsi”, “bank yoxlaması” anlayışlarının məzmun və mahiyyəti dəqiqləşdirilmiş, onların bir-birindən fərqli cəhətləri və qarşılıqlı əlaqələri müəyyənləşdirilmiş, “bank böhranı”, “antiböhran idarəetməsi”, “maliyyə sabitliyi”, bank sektorunda “maliyyə dayanıqlığı” anlayışlarının məzmunu ilə bağlı şərhlər sistemləşdirilmişdir;

- beynəlxalq aləmdə maliyyə böhranlarının erkən xəbərdar edilməsi ilə bağlı mövcud sistemləri kompleks nəzərdən keçirərək, onların Azərbaycan şəraitində tətbiqi və təkmilləşdirilməsi imkanları araşdırılmış, maliyyə bazarının vəziyyətini daha adekvat qiymətləndirən stress-indeksin ümumi alqoritmi hazırlanmışdır;

- Aİ və AİB-ə üzv olan ölkələrin, həmçinin həmin ittifaqlara daxil olmayan dövlətlərin makroiqtisadi göstəricilərinin təhlili əsasında, hər bir ölkənin inteqrasiya birliklərinə daxil olması və qlobal turbulentiyyət şəraitində pul-kredit sisteminin sabitliyinin korrelyasiyası müəyyən edilmişdir;

- BNBK-nın tələblərinin və Aİ ölkələrinin təcrübəsinin hərtərəfli araşdırılması və təhlili, həmçinin ölkə praktikasının qiymətləndirilməsi əsasında bu sahədə böhran şəraitində Azərbaycanın pul-kredit sisteminin tənzimlənməsi və bank nəzarəti mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsinin əsas istiqamətləri müəyyənləşdirilmişdir;

- Azərbaycanın maliyyə bazarlarının tənzimlənməsi və nəzarətinin təşkilatı strukturunda islahatın həyata keçirilməsi zərurəti əsaslandırılmış və belə fəaliyyətin yerinə yetirilməsi üçün unifikasiya edilmiş yanaşmalar təyin edilmişdir;

- Azərbaycanda bankların lisenziyalaşdırması və kapitallaşdırılması proseslərinin səmərəli tənzimlənməsi tədbirləri ilə bağlı tövsiyələr verilmişdir;

- pul-kredit sisteminə dövlət müdaxiləsinin səviyyəsi və onunla sistemin böhranlara dayanıqlılığı arasında əlaqəni müəyyənləşdirməyə imkan yaradan müəllifə məxsus model işlənmişdir.

Dissertasiya işinin nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Dissertasiyanın nəticələri maliyyə-bank strukturlarının analitikləri tərəfindən müasir şəraitdə maliyyə bazarlarının vəziyyətinin qiymətləndirilməsi, tənzimlənməsi və nəzarət mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi, həmçinin bank sektorunun antiböhran idarə edilməsi proqramlarının hazırlanması məqsədləri üçün istifadə edilə bilər. Eyni zamanda tədqiqat işinin materialları ali məktəblərdə, iqtisadi təmayüllü fakültələrdə makro-iqtisadiyyat, maliyyə, bank işi fənlərinin tədrisində də öz tətbiqini tapa bilər.

Dissertasiya işinin praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, işdə əldə edilmiş nəticələr, birincisi, qlobal maliyyə böhranı şəraitində AR-da səmərəli pul-kredit sisteminin tənzimlənməsi və nəzarət mexanizmlərinin formalaşdırılmasına yönəldilib; ikincisi, ölkənin maliyyə-kredit müəssisələrinin mütəxəssisləri üçün metodiki vəsait kimi tətbiqi əhəmiyyəti vardır; üçüncüsü, əldə edilmiş elmi müddəalar Azərbaycan Mərkəzi Bankı (AMB) tərəfindən pul-kredit tənzimlənməsi və maliyyə-bank nəzarəti üzrə ümumi tövsiyələrin, normativ-hüquqi sənədlərin hazırlanması, həmçinin Azərbaycan iqtisadiyyatının antiböhran siyasətinin formalaşdırılması ilə bağlı müvafiq tədbirlər həyata keçirilərkən istifadə edilə bilər.

Tədqiqat işinin aprobeşiyası və nəticələrinin tətbiqi. Dissertasiya işi AR Prezidenti yanında Dövlət İdarəçiliyi Akademiyasının “Dövlət idarəetməsi və menecment” və “İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi” kafedralarının birgə iclasında və AMEA-nın İqtisadiyyat

İnstitutunun elmi seminarında müzakirə olunmuşdur. Dissertasiya işinin nəticələri beş elmi forumda: doktorant və dissertantların “Heydər Əliyev Azərbaycanın Milli Dövlətçilik Siyasətinin Banisidir” (Bakı, 2014) konfransında, “Dünya iqtisadiyyatında böhran təzahürləri şəraitində maliyyə bazarlarının fəaliyyətinin aktual məsələləri” (Odessa, 2018), “Стабилизация рыночной трансформации экономики: теория, организация и методика” (Kiyev, 2019), “Экономические проблемы Грузии и других посткоммунистических стран и пути их решения” (Tiflis, 2019), “Актуальные вопросы развития современной экономики, управления и администрирования” (Kiyev, 2019) beynəlxalq elmi-praktiki konfranslarda məruzə edilmişdir.

Dissertasiya işinin əsas nəticələri və təklifləri AR Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasında “Makroiqtisadiyyat”, “Maliyyə işi” və “Bank işi” fənlərinin tədrisində (Arayış №18/1034, 10.07.2018) və Azərbaycan Bank Tədris Mərkəzində “Maliyyə-bank sektorunun antiböhran idarə edilməsi” ixtisas kurslarında istifadə olunur (Arayış №M-08/18, 29.03.2018). Dissertasiya işinin materialları habelə AR İqtisadiyyat Nazirliyi nəzdində İqtisadi İslahatlar ETİ-nin elmi araşdırmalarında istifadə edilmişdir (Arayış № 01-5/87, 17.04.2018).

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilat – AR Prezidenti yanında Dövlət İdarəçiliyi Akademiyasıdır.

Dissertasiyanın strukturu və ümumi həcmi. Dissertasiya işi girişdən (12014 işarə), 3 fəsildən (I fəsil – 89372, II fəsil – 102668, III fəsil – 71145) və nəticədən (8915) ibarətdir. Dissertasiya işinin ümumi həcmi, istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı, əlavələr, cədvəllər, şəkillər və qrafik istisna olmaqla, cəmi 286257 işarədir.

DİSSERTASIYA İŞİNİN MÜNDƏRİCATI

GİRİŞ

I FƏSİL. QLOBAL MALİYYƏ BÖHRANI ŞƏRAİTİNDƏ PUL-KREDİT SİSTEMİNİN TƏNZİMLƏNMƏSİNİN ARAŞDIRILMASININ NƏZƏRİ-METODOLOJİ ƏSASLARI

1.1. Qlobal maliyyə böhranları və onların milli pul-kredit sistemlərinə təsiri

1.2. Böhran imperativləri çərçivəsində pul-bank sisteminin tənzimlənməsinin mahiyyəti və məzmunu

1.3. Maliyyə böhranlarının erkən xəbərdarlıq sistemi və bank sektorunun antiböhran tənzimlənməsinin analitik modelləri

II FƏSİL. QLOBAL MALİYYƏ BÖHRANI ŞƏRAİTİNDƏ PUL-KREDİT SİSTEMİNİN MÜASİR TƏNZİMLƏNMƏSİNİN VƏZİYYƏTİ: XARİCİ TƏCRÜBƏ VƏ ÖLKƏ PRAKTİKASI

2.1. Bank Nəzarəti üzrə Bazel Komitəsinin tövsiyələri nəzərə alınmaqla pul-kredit sisteminin tənzimlənməsinin beynəlxalq təcrübəsi

2.2. Aİ və AİB maliyyə bazarlarının antiböhran tənzimlənməsi sahəsində milli qanunvericiliyin uyğunlaşdırılması təcrübəsi

2.3. Qlobal turbulentiyyət şəraitində antiböhran siyasətinin Azərbaycanın pul-kredit sisteminə təsirinin təhlili

III FƏSİL. MÜASİR DÖVRDƏ AZƏRBAYCANDA PUL-KREDİT SİSTEMİNİN TƏNZİMLƏNMƏSİ MEXANİZMLƏRİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

3.1. Azərbaycanda pul-kredit sisteminin tənzimlənməsi və nəzarətinin təşkilati strukturunda islahat edilməsi

3.2. Azərbaycan banklarının lisenziyalaşdırılma və kapitallaşdırılması proseslərinin tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi

3.3. Azərbaycan iqtisadiyyatının maliyyə-bank sektoruna dövlət müdaxiləsi və onun böhranlara davamlılığının artırılması yolları

NƏTİCƏ

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

ƏLAVƏLƏR

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

1. Qlobal maliyyə böhranlarının milli pul-kredit sistemlərinə təsiri üzrə nəzəri-metodoloji araşdırmalar və bank sektorunun antiböhran tənzimlənməsinin əsas istiqamətləri və tətbiq edilən analitik modellər. [9]

Araşdırmalar zamanı qlobal maliyyə böhranları şəraitində meydana çıxan həlli vacib nəzəri-metodoloji xarakterli aşağıdakı məsələlərə **xüsusi diqqət** yetirilir:

- maliyyə sisteminin qeyri-sabitliyi şəraitində, qlobal təhlükələrin aradan qaldırılması üçün idarəetmə nəzəriyyəsi və metodologiyasının formalaşdırılması;

- böhran nəzəriyyəsinin təməl müddəalarının yenidən dəyərləndirilməsi (iki müddəa üzərində qurulan müddəalar – kapitalın dəyərdən düşməsi və səmərəliliyinin azalmasına qarşı müvafiq idarəetmə tədbirlərinin həyata keçirilməsi);

- Bretton-Vuds sazişləri çərçivəsində rəsmiləşdirilmiş beynəlxalq tənzimləyici prosedurlara yenidən baxılması və təkmilləşdirilməsi;

- böhranın lokal deyil, ümumi sistem xarakteri daşmasını, depressiya və xidmətlərin tənəzzülü ilə yüksək inflyasiyanın eyni vaxtda mövcud olmasını (staqflyasiyanı) nəzərə alaraq, yeni tənzimləmə tədbirləri paketinin hazırlanması.

Araşdırmalarda qeyd edilən istiqamətlər üzrə məqbul nəticələrin əldə edilməsi üçün sistem böhranlarının xarakterik xüsusiyyətləri təsbit olunaraq dəyərləndirilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, sistemli böhranın qarşısının alınması perspektivləri və müvafiq mexanizmlər barəsində aşağıdakı mühüm qənaətlərə gəlmək olar:

- Əvvəlki yüz ilin təcrübəsinin göstərdiyi kimi, böhranlar adətən bir il ərzində sona çatır və onun fəsadlarının aradan qaldırılması üçün heç bir xüsusi siyasət tələb olunmurdu. Ona görə də 1970-ci illərdə böhran başladıqda, həmin dövr üçün ənənəvi olan “keyns tənzimləməsi” metodlarının hərəkətə gətirilməsi, inflyasiyanın sürətlə artmasına və staqflyasiya proseslərinin inkişafına gətirib çıxartdı. O dövrdə və əvvəlki onilliklərdə işlənib hazırlanmış iqtisadi siyasət yanaşmaları sistemli böhranlara qeyri-adekvat tətbiq edilirdi. Buna

görə də XX əsrdə sistemli böhranların aradan qaldırılmasına təqribən on il vaxt tələb olunmuşdu;

- İkincisi, sistemli böhran təkcə resessiya, işsizliyin artması və ya bank əmanətçilərinin təlaşa düşməsi ilə bağlı deyil. Bu böhran iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sektorlarını, ölkələri və regionları əhatə edən bir sıra epizodlardan və dalğalardan ibarətdir. Bunlar böhranın təqribən on ildən ibarət olan müddətini müəyyənləşdirir. Bu müddəti turbulent onillik adlandırmaq olar;

- Üçüncüsü, büdcə və pul-kredit problemləri nə qədər vacib olsa da, sistemli böhranı yalnız makroiqtisadi tənzimləmə tədbirləri ilə aradan qaldırmaq mümkün deyil. Səmərəli makroiqtisadi siyasətdə milli sosial-iqtisadi sistemin modernləşdirilməsini təmin edən struktur və institusional qərarların vacibliyi unudulmamalıdır.

Dissertasiya işində, bilavasitə tənzimləyicinin göstərilən funksiyalarının həyata keçirildiyi şəraiti nəzərə alaraq, bank sektorunda işlədilən “bank böhranı”, “antiböhran tənzimlənməsi”, “dayanıqlılıq” və “maliyyə sabitliyi” kimi anlayışlar nəzərdən keçirilmişdir. Bununla yanaşı, dissertasiya işində, iqtisadi ədəbiyyatda irəli sürülmüş mühakimələrin təhlili və ümumiləşdirilməsi əsasında, bank böhranlarının təsnifat əlamətləri və növləri onlara xas olan xüsusiyyətlərlə birgə müəyyənləşdirilmişdir.

Bank sektorunun böhrana qarşı tənzimlənməsinin əsas istiqamətləri ilə əlaqədar aparılan araşdırmaların nəticəsi kimi qeyd etmək lazımdır ki, müxtəlif zamanlarda və dünyanın müxtəlif regionlarında konkret xüsusiyyətlərdən asılı olaraq, böhran nəzəriyyələri bir-birini əvəz etmişdir. Onların müasir şərhlərinin tərkib hissələrindən biri böhranlar barəsində erkən xəbərdarlıq indikatorları ilə bağlıdır. Bu indikatorlardan maliyyə böhranı yaranmasının mümkünlüyü haqda ölkəni xəbərdar etmək üçün istifadə olunur. Bugünədək böhranlar haqda xəbərdarlıq modellərinin üç nəslə işlənilib hazırlanmışdır.

Qeyd olunmalıdır ki, böhranın proqnozlaşdırılması üçün əsasən ehtimal modellərindən, o cümlədən məhdud asılı “probit/logit” dəyişənləri modelindən istifadə olunur. Sinyal yanaşma ilə müqayisədə formal ekonometrik modellərin istifadəsi bir sıra

üstünlüklərə malikdir. Əldə edilən nəticələr böhranın başlanması ehtimalı kimi təfsir edilə bilər. Bundan başqa, ekonometrik modellərdən istifadə həm bütövlükdə modelin əhəmiyyətinin, həm də ayrı-ayrı dəyişənlərin, o cümlədən əlavə dəyişənlərin əhəmiyyətinin qiymətləndirilməsi üçün müxtəlif statistik testlər keçirməyə imkan verir.

Böhran barəsində erkən xəbərdarlıq edilməsinin çox sayda potensial indikatoru vardır. Lakin həmin indikatorların Beynəlxalq Valyuta Fondu³ tərəfindən sınaqdan keçirilməsi nəticəsində qabaqcadan xəbər vermə qabiliyyəti baxımından ən yaxşı nəticələri təmin edən üç indikator – real mübadilə məzənnəsi, daxili kreditin real artım templəri və M2 pul aqreqatının ehtiyatlar səviyyəsinə nisbəti xüsusi olaraq seçilmişdir.

İqtisadiyyatın bank sektorunda böhrana qarşı idarəetmə aşağıdakı iki başlıca şərtin təmin edilməsinə əsaslanmalıdır:

- müəyyən zaman ərzində bankların fəaliyyətinin maliyyə dayanıqlığına nail olmaq (taktiki məqsədlər);

- uzunmüddətli perspektivdə keyfiyyət xarakteristikası kimi bank sektorunun maliyyə sabitliyini dəstəkləmək (strateji məqsədlər).

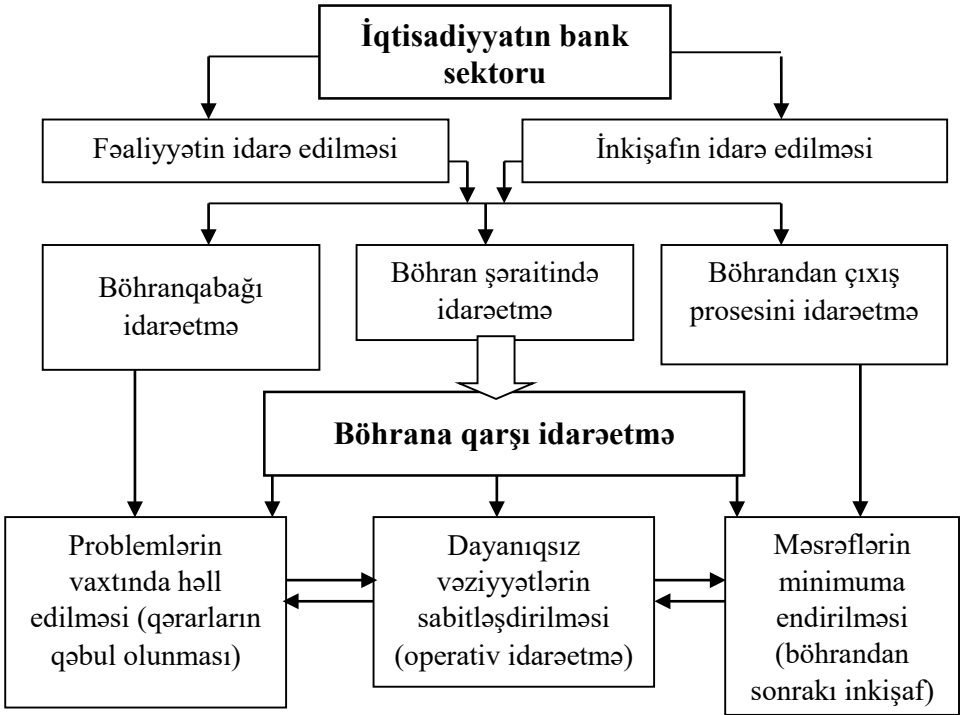
1-ci şəkildə təqdim olunan informasiyanın təhlilinə əsasən, qeyd etmək olar ki, böhrana qarşı idarəetmə və yaxud antiböhran idarəetməsi fazadan (dərindən) asılı olaraq, aşağıdakı qaydada differensiallaşdırılır:

- böhranın qarşısını almaq məqsədi ilə problemlərin vaxtında aşkara çıxarılması və həll edilməsi üçün həyata keçirilən böhranqabağı idarəetmə;

- dayanıqsız vəziyyətləri sabitləşdirmək və idarəetmə obyektinin idarə edilməsinin mümkünlüyünü qorumaq məqsədi ilə böhran şəraitində idarəetmə;

- böhrandan çıxmaq üçün həyata keçirilən tədbirlərin icra olunması prosesini əhatə edən idarəetmə.

³ World Economic Outlook: Financial stress, downturns and recoveries. Washington, DC: International Monetary Fund. , October 2008. xx, 301 p.

Şəkil 1. İqtisadiyyatın bank sektorunda böhrana qarşı idarəetmənin yarımnövləri

Qeyd etmək yerinə düşərdi ki, bank sektorunda böhrana qarşı idarəetmə alətləri bank böhranının növündən asılı olaraq seçilməlidir.

1-ci cədvəldə bank sektorunda bir-biri ilə sıx bağlı olan idarəetmə prinsiplərinə və mexanizmlərinə əsaslanan böhrana qarşı idarəetmə vasitələrinin və alətləri məcmusunu özündə əks etdirən, idarəetmə sisteminin qurulması sxemi əks olunmuşdur.

Bank sektorunda böhrana qarşı idarəetmə alətləri *

Alətlər	Alətlərin təsviri və tətbiqinə dair nümunələr
<i>Qeyri-bazar</i>	
<i>Fövqəladə xarakterli tədbirlər</i>	Əmanətçilərin “hücumlarına” son qoymaq məqsədi ilə depozitlərin qaytarılmasının dayandırılması depozitlərin “dondurulması” və verilməsinin təxirə salınması formasında baş verə bilər.
<i>Bank rəqabətinin və fəaliyyət dairəsinin məhdudlaşdırılması</i>	Faiz dərəcələrinin və valyuta əməliyyatlarının tənzimlənməsi, prioritet sektorların birbaşa kreditləşdirilməsi, dövlət bank sektorunun möhkəmləndirilməsi, bankların fəaliyyətində milli və regional sədlərin qurulması yüksək xərclərə və bank sektorunun təmərküzləşməsinin artmasına gətirib çıxarır.
<i>Bazar</i>	
<i>Maliyyə</i>	<p>Likvidliklə bağlı problemlərin həll edilməsi – bankın balansının keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması, ödəniş qabiliyyətinin bərpa edilməsi üçün nəzərdə tutulmuşdur, lakin qeyri-sabitliyin dərin səbəblərini aradan qaldırmır, əməliyyat və struktur alətləri ilə tamamlanmalıdır.</p> <p>Bunlara aşağıdakılar aiddir:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Mərkəzi Bank tərəfindən sonuncu instansiya kreditoru funksiyalarının yerinə yetirilməsi, - əmanətlər və bankların digər öhdəlikləri üçün dövlət təminatlarının verilməsi, - banklara dövlət tərəfindən maliyyə yardımını göstərilməsi, - xüsusi kapitalın cəlb edilməsi, - dövlət dəstəyinin dolayı metodları (banklara vergi-qoyma sisteminə yenidən baxılması, müəssisələrin banklar qarşısında vaxtı keçmiş öhdəliklərinin satın alınması və s).

Əməliyyat	Daxili idarəetmə səviyyəsinin və səmərəliliyin yüksəldilməsinə yönəlmişdir. Bunlara aşağıdakılar aiddir: - rəhbərliyin dəyişdirilməsi, - diqqətin əsas biznes üzərində cəmləşdirilməsi, - etibarlı xarici bankla əməliyyat baxımından təkrar strukturlaşdırmaya dair saziş bağlanmasını nəzərdə tutan tvinningq.
Struktur	Maliyyə sektoru səviyyəsində böhranın dərin səbəblərinin aradan qaldırılmasına, ədalətli rəqabətin və sistemin ümumi etibarlılığının təmin edilməsinə yönəlmişdir. Bunlara aşağıdakılar aiddir: - bankların ləğvi, qovuşması və birləşməsi, - özəlləşdirmə, - “pis” aktivlərin idarə edilməsi, - banklar tərəfindən tənzimləmə tələblərinin yerinə yetirilməsində güzəştlər.

** Müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.*

2. Bank Nəzarəti üzrə Bazel Komitəsinin tövsiyələri nəzərə alınmaqla, pul-kredit sisteminin tənzimlənməsinin beynəlxalq təcrübəsi

Müasir dövrdə pul-kredit sistemində baş verən böhran, bankların fəaliyyətinin tənzimlənməsi və bank risklərinin minimallaşdırılması probleminin beynəlxalq müstəvidə həllini tələb edir. Hal-hazırda bank risklərinin idarə olunması bank fəaliyyətinin beynəlxalq standartları – “Kapitalın ölçülməsinin və kapital standartlarının beynəlxalq konvergeniyası”na (“Bazel sazişləri“) əsasən reqlamentləşdirilir.

Fikrimizcə, Bazel prosesinin inkişafında mühüm addım “birinci səviyyəli təməl kapitalı” adlı yeni anlayışın istifadəyə verilməsi və bufer kapitalının, yəni əlverişli iqtisadi vəziyyət dövründə yığılan və böhran şəraitində istifadə edilmək üçün nəzərdə tutulan ehtiyat kapitalın yaradılmasına dair təklifin irəli sürülməsi olmuşdur. Aİ-nin bütün maliyyə bazarlarında fəaliyyətinin uzlaşdırma mərhələlərinə uyğun surətdə aşağıdakı nəticələrə gəlmək olar:

I mərhələ (1959-1982-ci illər) – vahid bazarın formalaşdırılmasına başlanılması. İlk koordinasiyaedici direktivlər çərçivəsində bank

qanunvericiliyinin uzlaşdırılması üçün baza hüquqi əsaslarının yaradılmasına baxmayaraq, vahid bank bazarı üçün aşağıdakı sədlər qalmaqda idi:

- digər iştirakçı ölkələrdə fəaliyyət göstərmək üçün bankların əlavə lisenziyalaşdırılması zərurəti;
- qəbul edən ölkənin faktiki nəzarətinin saxlanılması, habelə fəaliyyət növləri üçün milli qanunvericilikdə qüvvədə olan məhdudiyətlərin yerinə yetirilməsi zərurəti;
- əksər ölkələrdə filialların minimal ilkin kapitalının olması (yeni yaradılan bank üçün olduğu kimi) zərurəti.

II mərhələ (1983-1999-cu illər) – vahid maliyyə bazarının formalaşması və təşəkkülü. 1989-cu il tarixli ikinci bank direktivi Avropa İttifaqının bank bazarının uzlaşdırılması üçün mövcud məhdudiyətləri aradan qaldırdı və həmin bazarın universal bank fəaliyyəti modelinə yönümünü müəyyənləşdirdi, yəni “vahid bank lisenziyası” əsasında banklara tək-cə bank əməliyyatları deyil, həm də qiymətli kağızlar bazarında direktivlə müəyyənləşdirilmiş əməliyyatları aparmaq (o cümlədən, öz hesabına və müştəri hesabına ticarət etmək, anderrayting, portfel idarəetməsi və məsləhətvermə) hüququ verildi.

III mərhələ (2000-2008-ci illər) – vahid maliyyə bazarının formalaşmasının başa çatması. Bazel standartlarının yeni redaksiyasının (Bazel-II) qəbulu kredit təşkilatlarının fəaliyyətini və kapitala aid tələbləri tənzimləyən direktivlərin dəyişdirilməsini tələb etdi.

IV mərhələ (2009-2014-cü illər) – vahid bazarın böhrandan sonra tənzimlənməsi və Bank Birliyinin (Banking Union) yaradılması. Avropa İttifaqında bank inteqrasiyasının yekun mərhələsi Bank Birliyinin yaradılması olmuşdur. Bu birliyin zəruriliyi 2008-2009-cu illərin böhranı zamanı aşkara çıxmışdır.

Aİ-dən fərqli olaraq, AİB səviyyəsində milli pul-kredit və valyuta siyasətlərinin koordinasiyası maliyyə sabitliyinin təmin olunması kimi mühüm məsələ özünün başlanğıc mərhələsindədir. AİB-in üzv ölkələri (Rusiya, Belarus, Qırğızıstan, Ermənistan) bank tənzimlənməsi və nəzarətinin müxtəlif modellərindən istifadə edir. Həmin ölkələrinin hər birinin öz xüsusiyyətləri və müxtəlif məhsuldarlıq göstəriciləri vardır.

AİB üzvü olan dövlətlərdə makro səviyyədə maliyyə sabitləşdirilməsi alətlərinin, o cümlədən, ödəniş balansının tənzimlənməsi üçün valyuta svopları pulunun yaradılması, dövlət borcunun idarə edilməsi üçün dövlətlərarası kreditləşmə aktualdır.

3. Qlobal maliyyə böhranı şəraitində antiböhran siyasətinin Azərbaycanın pul-kredit sisteminə təsirinin təhlili [7]

Azərbaycan Mərkəzi Bankının (AMB) antiböhran proqramı bank sisteminin yenidən maliyyələşdirilməsi üzrə əməliyyatların aktivləşdirilməsini nəzərdə tuturdu. 2008-ci ilin əvvəlindən 2009-cu ilin avqust ayının sonuna qədər ölkə iqtisadiyyatının likvidliyinin dəstəklənməsi üçün vəsait axınının xalis həcmi 2 milyard dollar olmuşdur. Bu məbləğdən təkcə bankların icbari ehtiyatlarının ixtisarı hesabına 730 milyon dollara qənaət edilməsi mümkün olmuşdur.

Məlum olduğu kimi, pul-kredit tənzimlənməsinin bu klassik metodları birinci növbədə inflasiya proseslərinə təsir göstərir.

AMB tərəfindən yenidən maliyyələşdirmənin aktiv şəkildə gücləndirilməsi, ehtiyat normalarının azaldılması 2008-2009-cu illərdə iqtisadiyyata olan müdaxilənin solçuluq elementlərinin təzahürüdür. Hələ böhran başlamazdan qabaq da, bankların tənzimlənməsi sektorun həddindən artıq “qızmasına” qarşı istiqamətlənmişdi. Belə ki, bankların xarici borcları üzrə məcburi ehtiyat norması 5% səviyyəsində təqdim olunmuşdu. Böhran başlananda (2008-ci ilin əvvəlində) kapitalın adekvatlığı (yetərliyi) 19,6% idi ki, bu da minimum qəbul edilmiş normadan (8%) çox idi.

Kredit risklərinin tənzimlənməsi məqsədilə, bir borcalan üzrə risk standartları və kreditlərin verilməsi üçün şərtlər yenidən nəzərdən keçirildi və ciddiləşdirildi. Xüsusi diqqət banklar tərəfindən qəbul edilən valyuta risklərini minimuma endirməyə yönəldildi. Qlobal böhranın aktiv dövründə bankları daxili resurslar hesabına daha da kapitallaşdırmaq məqsədilə, kapitallaşdırmağa yönəldilmiş mənfəətin bir hissəsinin vergitutmadan azad edilməsi qərara alındı. Əmanətçilərin maraqlarını qorumaq və bank sisteminə əmanətlərin daxilolmalarını stimullaşdırmaq məqsədilə, dövlət sığortasına aid olan əmanətin maksimum həcmi 5 qat artırıldı, əmanətlərin sığortalanmasını məhdudlaşdıran şərtlər yumşaldıldı.

Azərbaycanda milli valyutanın sabitliyini qorumaq qərarı bir sıra makroiqtisadi amillərin analizi əsasında aparılmışdır. Eyni zamanda, həm manatın devalvasiyasının keçirilməsi, həm də məzənnə sabitliyinin qorunması lehinə arqumentlər nəzərə alınmışdır (Cədvəl 2).

Cədvəl 2

Manatın devalvasiyasının lehinə və əleyhinə arqumentlər [9]

ARQUMENTLƏR	
Manatın devalvasiyasının lehinə	<ol style="list-style-type: none"> 1. İxracın stimullaşdırılması və idxalın azaldılması: <ul style="list-style-type: none"> - ixrac məhsullarının istehsalı stimullaşdırılacaq, bununla da valyuta daxilolmaları artacaqdır; - idxal məhsullarının qiyməti artacaq, bununla da idxala tələb azalacaqdır. 2. İxrac edilmiş malların qiymətinin düşməsi şəraitində xarici ticarət balansı yaxşılaşır. 3. İxracatçılar əlavə likvidlik əldə edirlər. 4. Valyuta kursunun saxlanması üçün qızıl ehtiyatlarından müdaxiləyə ehtiyac qalmır, ehtiyatların tədricən böyüməsinə səbəb olur. 5. Xarici turistlərin cəlb edilməsi.
Manatın mübadilə kursunun sabitliyinin saxlanılmasının lehinə	<ol style="list-style-type: none"> 1. Azərbaycanın tədiyyə balansı əlverişli idi və xarici valyuta ehtiyatları milli valyutada pul kütləsini tam örtürdü və devalvasiya üçün heç bir səbəb yox idi. 2. Qlobal tələbin azalması və xarici bazarların daralması şəraitində devalvasiyanın ixraca müsbət təsiri kifayət qədər məhdud ola bilərdi. İdxalın məhdudlaşdırılması məsələsinə gəlincə, onun həcmi qeyri-neft sektoru üçün onsuz da aşağı düşmüşdü. 3. Yerli məhsulların istehsalında ixrac materiallarının və yarımfabrikat məhsulların yüksək payı (bəzi tədqiqatlara görə, sənaye istehsalının sektorlarından asılı olaraq 40-60%-ə yaxını) şəraitində manatın devalvasiyası onların beynəlxalq rəqabətqabiliyyətini sarsıda bilərdi. 4. Devalvasiya nəticəsində inflyasiya tempi, həmçinin

	<p>idxal məhsullarının qiyməti yüksəlir, milli valyutada yığımlar və aktivlər dəyərdən düşür, nəticədə, işləyənlərin əmək haqları və təqaüdlərin alıcılıq qabiliyyəti aşağı düşür, əmtəə və xidmətlərə tələb azalır.</p> <p>5. Həmin məqamda dollar kreditlərin dollarlaşma miqyasında (46%) dollarla kreditlərin 2/3-i iqtisadiyyatın xarici valyutada gəlir əldə etməyən sektorlarına verilmişdi. Buna görə də devalvasiya bu sektorların maliyyə vəziyyətini kəskin pisləşdirməklə, bank kreditləri üzrə ödəmə qabiliyyətinə də böyük zərbə vura bilərdi.</p> <p>6. Kəskin devalvasiya əhali arasında çaxnaşma yaratmaqla onların banklardan əmanətlərini kütləvi surətdə götürməyə səbəb ola bilərdi və bu da bankların likvidlik problemini xeyli ağırlaşdırardı. Tədrici devalvasiya isə qeyri-müəyyənlik yaratmaqla dollarlaşmanı gücləndirər və ölkənin valyuta ehtiyatlarına təzyiqi xeyli artırardı.</p> <p>7. İstehsal güclərinin yüklənməsini məhdudlaşdırmaqla devalvasiya ixracı əvəzetməni tezliklə həyata keçirməyə xidmət etmir.</p> <p>8. Devalvasiya həm də valyuta ilə xarici borca xidmət xərclərini və bankların özünün borc yükünü artırır.</p>
--	--

Dissertasiya işində aparılan təhlilə görə, Azərbaycan hökumətinin böhranın kəskin mərhələsində həyata keçirdiyi əsas antiböhran tədbirlərinin pul-kredit sisteminə təsirinin sağçı və solçu əlamətləri baxımından ziddiyyət təşkil etdiyini bildirməyə imkan verir. Buna baxmayaraq, 2008-2009-cu illərdə Azərbaycan hökumətinin və Mərkəzi Bankın antiböhran tədbirlərinin aralıq nəticələri gözlənilən müsbət təsirini göstərdi.

Qlobal böhran dövründə (2007-2008-ci illərdə) Azərbaycanda “iqtisadiyyata kreditlər / əhəlinin və hüquqi şəxslərin depozitləri” nisbəti 1,03-1,73 arasında tərəddüd etmişdir. Bu göstərici Qazaxıstandakı göstəricilərdən (1,9-2,2) bir neçə dəfə aşağıdır. Kredit portfelinin böyüməsinin kifayət qədər dəstəklənməməsi və daxili passivlərin böyüməsi kommersiya banklarını xarici mənbələrə müraciət etməyə vadar etdi. Belə bir asılılıq daxili resurslara daha çox istiqamətlənən

Rusiyadakından bir neçə dəfə (1,2-1,3) yüksək idi. 2010-cu ilin əvvəlində Azərbaycanda həmin göstərici 1,92-yə çatdı, ancaq növbəti ildə 1,74-ə qədər azaldı. Başqa sözlə, Azərbaycanın bank sektoru xarici borclardan asılılıq qütbləri arasında aralıq vəziyyətindədir, bu səbəbdən də dünya maliyyə bazarının pərakəndəliyindən daha az asılıdır.

Böhranın kəskin mərhələsindən sonra, 2011-ci ildən başlayaraq pul-kredit sistemində yaranan vəziyyətin təhlili aşağıdakı nəticələrə gətirdi.

Birincisi, Azərbaycanda bank bazarının tənzimləyicisi olan Mərkəzi Bank BNBK-nın son təkliflərinə uyğun olaraq, İdarə Heyətinin 25 iyul 2012-ci il tarixli qərarı ilə fəaliyyətdə olan bankların məcmu kapitalı, yeni yaradılmış bankların nizamnamə kapitalının minimal məbləği 10 milyon manatdan 50 milyon manata qədər artırıldı. Bununla yanaşı, AMB 2003-cü ildə ləğv etdiyi leverec əmsalını (kapital artımı ilə aktivlərin artımını əlaqələndirən bir vasitə) bərpa etmiş və likvidliklə bağlı məsələləri yenidən nəzərdən keçirmişdir. Bank kapitalının komponentlərinin tərkibinə və keyfiyyətinə, risk səviyyəsinin qiymətləndirilməsinə fərdi yanaşma və onun hər bir bank üçün adekvatlığına, həmçinin vergi imtiyazı və digər dəstək tədbirləri vasitəsilə həyata keçirilən bankların kapitallaşdırılması proqramına ciddi diqqət yetirilməsi Azərbaycan bank sistemində 2008-2009-cu illər maliyyə böhranından itkilərsiz çıxmaq imkanı verdi. Yüksək kapitallaşma milli maliyyə sektorunun risklərini məhdudlaşdırmaq və iqtisadi dövrün uzadılmasını dəstəkləyə bilər. Ümumiyyətlə, bu qərar iqtisadiyyatın qloballaşması kontekstində yerli bank sektorunun uzunmüddətli inkişaf konsepsiyasının tərkib hissəsi kimi qəbul edilməlidir.

İkincisi, 2016-cı il fevralın 3-də AR Prezidenti ictimai (*public*) hüquqi şəxsin – AR Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının yaradılması barədə fərman imzalamışdır. Burada maliyyə bazarlarında tənzimləmə və nəzarət funksiyaları olan faktiki olaraq vahid meqatənzimləyicilərdən söhbət gedir. Lakin Palatanın maliyyə bazarlarının effektiv tənzimlənməsi sahəsində qeyri-qənaətbəxş fəaliyyəti nəticəsində, AR Prezidentinin 28 noyabr 2019-cu il tarixli “Maliyyə xidmətləri bazarında tənzimləmə və nəzarət sisteminin idarəedilməsinin təkmilləşdirilməsi”nə dair qərarına əsasən, Palata ləğv olunmuşdur.

Onun səlahiyyətləri (o cümlədən, lisenziyalaşdırma, maliyyə xidmətləri bazarında tənzimləmə və nəzarət, maliyyə xidmətləri istehlakçıları və investorların hüquqlarının qorunması kimi hüquq və öhdəlikləri), eləcə də əmlakı AMB-yə təhvil verilmişdir. Öz növbəsində, Maliyyə Monitorinqi Xidməti İqtisadiyyat Nazirliyinin təbəçiliyinə keçmişdir.

Üçüncüsü, AMB bankları kifayət qədər pul ilə, o cümlədən pul siyasətinin əsas məqsədi olan pul kütləsi bazasının böyüməsini təmin etməlidir. Bu fakt nəinki ödəniş sisteminin sabitliyinin təmin edilməsindən, eyni zamanda iqtisadiyyatın kreditləşməsi imkanlarının genişlənməsindən xəbər verir. Bank sisteminin likvidliyinin əhəmiyyətli dərəcədə artması fonunda real sektorun kreditləşdirilməsi dinamikası bu iqtisadi sistemin dəstəklənməsi üçün əlavə tədbirlərin həyata keçirilməsinin vacibliyini bir daha təsdiq edir.

Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı 2016-2017-ci illərdə komməriya banklarının likvidliyini 6 milyard manatdan yuxarı qaldırmağa müvəffəq oldu. Lakin daha sonra bu proses dayandı, yəni banklardan iqtisadiyyatın real sektoruna pullar yatırılmırdı. AMB maliyyə bazarının dayanıqlılığının tənzimlənməsi üçün maliyyə alətlərinin inkişaf etdirilməsinə təsir göstərməyə başlamışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, həmin alətlər vasitəsi ilə bank öz arsenalını genişləndirə bilər, banklararası bazarda likvidliyin yüksəldilməsinə nail ola bilər.

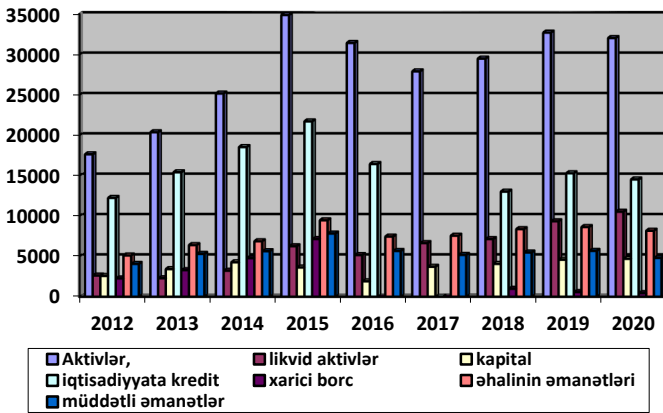
Bank resursları üçün əsas daxili mənbə yenə də hüquqi və fiziki şəxslərin depozitləridir. Onların sayı və həcmi böhran illərində hiss olunacaq dərəcədə azalmışdır. Nəzərə alsaq ki, Azərbaycanda əhalinin əmanətləri son vaxt minimum səviyyəyə enmişdir, o zaman ortamüddətli perspektivdə depozit həcmının artmasını gözləmək olmaz. Bank resurslarının mühüm xarici mənbəyi kimi qeyri rezidentlərin vəsaitlərinin cəlb edilməsidir, burada məcburi ehtiyatlar norması 0%-dir. Bu, öz növbəsində, bankları xarici ölkələrdən xarici valyuta ilə kreditləri cəlb etməyə sövq edə bilər. Lakin bu məsələdə də problemlər vardır:

- Azərbaycan banklarının beynəlxalq reyting agentliklərində reytinginin aşağı düşməsi həmin kreditlərin bahalaşmasına səbəb olmuşdur.

- İndiki şəraitdə banklar öz üzərinə bu qədər məsuliyyət götürmək istəmir, risk etməkdən çəkinir. Ortamüddətli perspektivdə

milli valyutanın məzənnəsindəki tərəddüdlərin davam edəcəyi gözlənilir. Fikrimizcə, bu bankirlərin ortamüddətli perspektivdə manatın yeni devalvasiyasını gözləməsi ilə əlaqədardır. Bankların riskə hazır olmaması əsaslıdır, ona görə ki, mövcud hesablamalara görə, ortamüddətli perspektivdə manata nisbətdə dolların daha da möhkəmlənməsi gözlənilirdi, bu da bank sektorunda dərhal 700 milyon manatdan artıq itkilərə səbəb ola bilər.

▪ Bank sisteminin fəaliyyətini tam təmin etmək üçün yeni qurumlara və mexanizmlərə ehtiyac var. Qeyd edək ki, bu məsələ 2017-2020-ci illərdə işgüzar mühitin yaxşılaşdırılması və ölkənin beynəlxalq reytinginin qaldırılması üçün nəzərdə tutulmuş planın əsasında qoyulmuşdur və bu istiqamətdə bir sıra konkret tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Şəkil 2. Bank sisteminin inkişaf dinamikası və dayanıqlığı

Bank sisteminin hazırkı inkişaf dinamikası və dayanıqlığı Şəkil 2-də əks olunmuşdur. Göründüyü kimi, bank sektorunun aktivləri 2020-ci il ərzində təqribən 2,0% (0,7 milyard manat) azalaraq, 32,1 milyard manat təşkil etmişdir ki, bu da qeyri-neft ÜDM-nin 63,1%-dir. Aktivlərin həcmnin azalmasına 4 bankın sektordan kənarlaşdırılması da təsir göstərmişdir (bağlanmış bankları nəzərə almasaq, 2020-ci il ərzində bankların cəmi aktivləri 2,6% artmışdır). Bank sektorunun aktiv və öhdəliklərinin xarici valyuta hissəsi müvafiq olaraq 40,4% və

50,7% təşkil etmişdir.

Bankların risk “iştahasının” minimallaşmasına, aktivlərin azriskli maddələrdə təmərküzləşməsinə baxmayaraq, iqtisadi aktivliyin azalması, habelə ayrı-ayrı bankların maliyyə dayanıqlığı ilə bağlı risklərin qalması mövcuddur. 2020-ci ilin sonuna bu sektorun cəmi öhdəlikləri 2,8% azalaraq 27,4 milyard manata düşmüşdür. Baxmayaraq ki, əmanətlərin dedollarlaşma prosesi nisbətən sürətləndirilmişdir, xarici valyutanın cəmi əmanətlərdə payı hələ də 56,4% təşkil edir. Bank aktivlərinin 44%-ni (14,2 milyard manat) müştərilərə verilmiş kreditlər təşkil etmiş, onların da 30,2%-i xarici valyutada verilmişdir.

Beləliklə, Azərbaycanda pul-kredit sistemində həyata keçirilən antiböhran siyasətinin, müəyyən nailiyyətlərinə baxmayaraq, o qlobal maliyyə böhranının ölkə iqtisadiyyatına neqativ təsirlərinin qarşısının tam alınması üçün kifayət deyildir. Dünya maliyyə sisteminin çökməsi fonunda makroiqtisadi sabitliyin və iqtisadi artım mənbələrinin likvidliyinin təmin olunması üçün bu sahədə nəzarət və tənzimlənmə sisteminin təkmilləşdirilməsi, bank sisteminin yüksək maliyyə dayanıqlığının təmin olunmasına ehtiyac vardır. Bunun üçün hər şeydən öncə, adekvat kapitallaşma səviyyəsi, maliyyə ehtiyatlarının optimal göstəriciləri və likvidliyinin əldə olunması tələb olunurdu.

4. Müasir dövrdə Azərbaycanda pul-kredit sisteminin tənzimlənməsi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi

İqtisadçıların əksəriyyəti müasir dövrdə iqtisadi böhranın əsas səbəblərindən biri kimi pul-kredit sistemində tənzimləmə və nəzarət sahəsində yol verilən nöqsanları göstərir. Subyekt əlamətinə görə, pul-kredit sisteminin tənzimlənməsi və nəzarətinin təşkilinin dörd modeli xüsusi olaraq diqqəti cəlb edir. Bu modellər mərkəzi bankların bu prosesdə iştirakı səviyyəsi və xarakterinə görə fərqlənir:[12]

1-ci Model. Tənzimləyici səlahiyyətlərinin Mərkəzi Bankda cəmlənməsi nəzərdə tutulur. Dünya dövlətlərinin əksəriyyəti (inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan) bu modelə üstünlük verirdi, lakin müəyyən vaxt keçdikdən sonra həmin modelə maraq azaldı.

2-ci Model. Mərkəzi Bank Maliyyə Nazirliyi ilə sıx əlaqədə olan xüsusi müstəqil orqan kimi fəaliyyət göstərir. Tənzimlənmə və nəzarət funksiyası onların iştirakı ilə bir neçə ixtisaslaşmış orqan tərəfindən

həyata keçirilir.

3-cü Model. Maliyyə bazarının vahid tənzimlənmə orqanının yaradılması nəzərdə tutulur – meqatənzimləyiciyə tənzimləmə və nəzarət funksiyaları həvalə edilir.

4-cü Model. Tənzimləmə və nəzarət funksiyalarını fəvqəlmillə orqanlar həyata keçirir.

2019-cu ilin dekabr ayına qədər Azərbaycan Respublikasında pul-kredit sisteminin tənzimləyici funksiyası AMB və yeni yaradılmış tənzimləyici orqan – Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası (daha sonra Palata) arasında bölüşdürülmüşdür. AMB pul siyasətini həyata keçirirdi, Palataya isə maliyyə bazarlarının tənzimlənməsi və nəzarət funksiyaları həvalə edilmişdi və o, faktiki olaraq, meqatənzimləyici funksiyalarını yerinə yetirirdi. Belə bir qurumun (Palata) yaradılmasına tələbat Azərbaycanın maliyyə bazarında bank, sığorta və fond sektorları arasında sərhədlərin silinməsi ilə bağlı yaranmışdı. Dissertasiya işində bu addımın məqsədəuyğunluğunun müəyyənəşdirilməsi baxımından arqumentlərin hərtərəfli təhlili aparılmışdır.

Bank sektoru və maliyyə bazarının müəyyən üstünlüklər qazanması ilə yanaşı, Azərbaycanda tənzimlənmə və nəzarətin unifikasiyasının müəyyən çatışmamazlıqları vardır:

1) Milli Bankdan başqa digər hər hansı bir orqanın praktiki olaraq bank sistemində nəzarət praktikası, müvafiq kadr təminatı yoxdur;

2) nəzarət orqanları ilə pul kredit siyasəti arasında sıx informasiya mübadiləsi tələb olunur;

3) meqatənzimləyicinin aşağı səviyyədə müstəqilliyinin təmin olunması riski vardır.

Beləliklə, 2019-cu ilin noyabr ayının sonunda Palata ləğv edildi və onun səlahiyyətləri AMB-yə verildi. Meqatənzimləyici kimi AMB-nin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi üçün hazırda və gələcəkdə aşağıda qeyd edilən xarici təcrübədən istifadə etmək məqsədə uyğundur: [10]

1) Maliyyə sektorunun cari vəziyyətinin qiymətləndirilməsinin kəmiyyət və keyfiyyət parametrlərinin müntəzəm olaraq təsbit olunması. Belə ki, bank sektoru üçün ənənəvi parametrlərlə (məsələn, məcmu kapital və aktivlər, onların ÜDM-ə nisbəti) yanaşı, onlara

birbaşa təsir göstərən bir sıra digər maliyyə-iqtisadi göstəricilərin seçilməsi tələb olunur; fond bazarı üçün – həmçinin bir sıra qiymətləndirmə parametrləri, məsələn, ipoteka kreditlərinin sekuritizasiyasının xüsusiyyətləri, dövriyyədə olan korporativ istiqrazların dəyəri və s.

2) Maliyyə sektorlarının (bank, sığorta, fond) bir-birinə qarşılıqlı təsirini qiymətləndirmək, sinerji perspektivlərini aşkara çıxartmaq, nəzarət parametrlərini müəyyənləşdirmək və s.

3) Maliyyə sektorunun, eləcə də bütövlükdə iqtisadiyyatın dayanıqlılığının formalaşdırılması üçün müvafiq qaydada müasir bank-maliyyə texnologiyalarından (*blockchain, big data, machine learning* və s.) daha geniş istifadə etmək və bununla da ölkədə qabaqlayıcı iqtisadi artıma təkan vermək.

4) Azərbaycanın maliyyə sektorlarının inkişafının uzun və qısa müddətli proqramlarını (bank və sığorta sektorları, fond bazarının inkişaf strategiyaları) hazırlamaq və müntəzəm olaraq təsdiq etmək.

Mövcud vəziyyətdə meqatənzimləyicinin tətbiq olunan nəzarət direktivlərini nəzərdən keçirməsi lazımdır. Məsələn, Rusiyada bir sıra mütəxəssislər Mərkəzi Bankın kontrtsiklik tənzimləmə tədbirlərini daimi əsaslarla kredit təşkilatlarının orta dəyərli prudensial normativlərə əməl edilməsi praktikası ilə əvəz etməyi təklif edirlər. Fikrimizcə, bu, kapitalın əskiklik buferlərini dəstəklənməsinin mövcud təcrübəsindən kredit təşkilatlarının daha çox yüklənməsinə səbəb olacaq.

Azərbaycan reallıqları şəraitində belə bir yanaşma maliyyə bazarının ikinci dərəcəli oyunçuları üçün xüsusilə aktualdır və maliyyə institutlarının iki kateqoriyaya bölünməsi ilə həyata keçirilə bilər: sistem əhəmiyyətli (yüksək prudensial tələblərlə) və daha az əhəmiyyətli (sadələşdirilmiş tənzimləmə ilə). Başqa sözlə, mikro- və makro-prudensial nəzarət çərçivəsində hər səviyyədə nəzarət tələbləri və tətbiq olunan alətlər maliyyə vasitəçilərinin sistem əhəmiyyətliyi nəzərə alınmaqla hazırlanmalıdır. Təəssüf ki, Azərbaycanda sistem əhəmiyyətli maliyyə institutlarının klasteri hələ də rəsmi olaraq müəyyənləşdirilməmişdir.

Fikrimizcə, ölkəmizdə meqatənzimləyici ilə bağlı perspektiv baxışın formalaşması üçün yol xəritəsi üsulundan istifadə edilməsi

məqsədəuyğundur.

5. Azərbaycanda bank nəzarətinin təşkilati strukturunda aparılan islahatlar və bankların lisenziyalaşdırılması və kapitallaşdırılmasının tənzimlənməsi tədbirləri ilə bağlı tövsiyələr və təkliflər

Bütünlükdə bank sisteminin və ayrı-ayrı bankların sabitliyinin təmin olunması üçün bankların qeydiyyatı və lisenziyalaşdırılması prosedurlarının böyük əhəmiyyəti vardır. Bu prosedurlar bank nəzarətinin birinci mərhələsidir və bu mərhələdə kommertiya bankının gələcək sabitliyinin təməli qoyulur. Bu prosedurlar bank fəaliyyətinin həyata keçirilməsinin əsas alətidir.

Yeni yaradılmış bankların lisenziyalaşdırılmasının ilkin tələbləri Bazel prinsiplərinə əsaslanır, burada dörd əsas qrup xüsusi olaraq diqqəti cəlb edir və bunlar nizamnamə kapitalı, təsisçilər, idarəetmə və bankın maddi-texniki təminatı məsələləri ilə bağlıdır. Təzkibedilməz fakt kimi qeyd olunmalıdır ki, bank sisteminin kapitallaşması həmin sistemin inkişafının mühüm xüsusiyyətlərindən biridir, iqtisadiyyatda kapital yetərliliyini əks etdirir.

Tərəfimizdən aparılmış təhlillər əsasında qeyd etmək olar ki, milli bank sektorunda kapitallaşma səviyyəsi qeyri-qənaətbəxş səviyyədədir. Tələb olunan səviyyədə kapitallaşma probleminin həlli kompleks sürətdə aparılmalı və AR-da bank sisteminin makro və mikro səviyyələrdə müxtəlif aspektləri nəzərə alınaraq həyata keçirilməlidir.

Azərbaycanda bank sisteminin kapitallaşmasına bilavasitə təsir göstərən **əsas makroiqtisadi amillər** aşağıdakılardır:

- **ölkədə makroiqtisadi şərait:** milli iqtisadiyyatın inkişafı üçün müsbət zəminin mövcud olub-olmaması (təbiidir ki, belə bir zəmin birbaşa olaraq bank sektoruna ciddi təsir göstərir);

- **bazar konyunktur:** bank sisteminin kapitalla təmin olunmasının səviyyəsinə təsir göstərən iqtisadi siyasətin müəyyənləşdirilməsi;

- **fond bazarının inkişaf səviyyəsi:** ölkə banklarının kapitallaşmasının yüksəlməsinə təsir göstərən və müvafiq kanallar vasitəsi ilə kapitalın cəlb edilməsinə təsir edən amillərdən biri kimi;

- **Palatanın tənzimləyici siyasəti:** bank sektorunun idarə olunması üsulları və alətlər sistemi bütünlükdə sistemin davamlı inkişafı

və kapitallaşması səviyyəsinin optimallığının təmin olunması sistemi;
- **qloballaşma**: əlavə resursların cəlb edilməsi üçün xarici bazarlara çıxış imkanı.

Bazel-III tələblərinin tətbiqi ilə banklar öz ehtiyatlarını artırmağa, həmçinin mövcud kapitalın keyfiyyətinin yüksəldilməsinə məcbur oldular. Bu səbəbdən də gələcəkdə ehtimal edilən itkilərin qarşılınması üçün kapital buferinin saxlanması tələb olunur. Digər mühüm məsələ, maliyyə likvidliyinin idarə olunmasıdır, yəni banklarda müvafiq kəmiyyətdə qısa və uzunmüddətli perspektivdə likvidli vəsaitlərin olması tələb olunur.

6. İqtisadiyyata dövlət müdaxiləsinin səviyyəsini müəyyən-ləşdirməyə imkan verən modelin işlənməsi [6]

Pul-kredit sisteminin tənzimlənməsinin metodik yanaşmalarını və tətbiqlərini təkmilləşdirmək, istiqamətlərini müəyyən etmək üçün iqtisadiyyata dövlətin müdaxiləsinin səviyyəsi və böhranlara qarşı müqavimət arasında münasibətlərin qiymətləndirilməsi çox vacibdir. Qiymətləndirmələrdə dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsinin ölçüsünü ifadə etmək məqsədilə İqtisadiyyatın Solluğu (Sağlığı) İndeksindəki (İS(S)İ) yanaşmadan, modifikasiya edilməklə, istifadə olunmuşdur. İndeksin İS(S)İ-2015 hesabatında təqdim edilmiş metodologiyaya əsasən, dövlətin iqtisadiyyata modelyaradıcı müdaxilə formalarının ölçüsü altı sub-indeks üzrə qiymətləndirilmişdir.

Cari tədqiqatda İqtisadiyyatın Solluğu (Sağlığı) İndeksi (İS(S)İ) aşağıdakı kimi formulə edilmişdir:

$$\begin{aligned} \mathit{İS(S)İ}_{mod.} = & 0.30 * DM + 0.15 * TT + 0.15 * KHT + 0.15 * QT + \\ & + 0.15 * MT + 0.10 * L \quad (1) \end{aligned}$$

Burada: **DM** – Dövlət maliyyəsi sub-indeksi;

TT – Ticarətin tənzimlənməsi sub-indeksi;

KHT – Kapital hərəkətinin tənzimlənməsi sub-indeksi;

QT – Qiymətlərin tənzimlənməsi sub-indeksi;

MT – Məşğulluğun tənzimlənməsi sub-indeksi;

L – Lisenziyalaşdırma sub-indeksidir.

Qiymətləndirmələrə daxil edilmiş ölkələrin sayı (cari tədqiqatda 57 ölkə üzrə) hesablamalarda istifadə edilən məlumatların əlçatanlığı ilə məhdudlaşmışdır (Cədvəl 3).

Qlobal böhran başlamazdan əvvəl iqtisadiyyata dövlət müdaxiləsinin ölçüsünə (İS(S)İ) görə ölkələrin rənkini *

Sıra	Ölkə	İS(S)İ	Sıra	Ölkə	İS(S)İ
1	İsveçrə	0.172	30	Sloveniya	0.332
2	Sinqapur	0.179	31	Belçika	0.334
3	Danimarka	0.192	32	Meksika	0.339
4	İslandiya	0.198	33	Rumıniya	0.343
5	Lüksemburq	0.245	34	Polşa	0.344
6	İrlandiya	0.246	35	Yunanıstan	0.344
7	ABŞ	0.247	36	Çexiya Respublikası	0.348
8	Böyük Britaniya	0.257	37	Litva	0.348
9	Kanada	0.261	38	Macarıstan	0.351
10	İsrail	0.268	39	Portuqaliya	0.353
11	Çili	0.271	40	İspaniya	0.355
12	Yeni Zelandiya	0.274	41	Uruqvay	0.365
13	Avstraliya	0.285	42	Makedoniya	0.370
14	Finlandiya	0.285	43	Fransa	0.373
15	Norveç	0.294	44	Bolqarıstan	0.374
16	Estoniya	0.300	45	Azərbaycan	0.375
17	Latviya	0.300	46	Albaniya	0.386
18	Cənubi Koreya	0.302	47	Bosniya və Herseq.	0.392
19	Niderland	0.302	48	Moldova	0.414
20	İsveç	0.302	49	Qırğızıstan	0.418
21	Avstriya	0.303	50	Serbiya	0.421
22	Türkiyə	0.306	51	Ukrayna	0.436
23	Gürcüstan	0.313	52	Rusiya	0.439
24	Ermənistan	0.313	53	İtaliya	0.449
25	Almaniya	0.314	54	Braziliya	0.450
26	Qazaxıstan	0.318	55	Çin	0.481
27	Slovakiya	0.319	56	İran	0.500
28	Yaponiya	0.322	57	Hindistan	0.600
29	Xorvatiya	0.326	İS(S)İ-nin orta qiyməti		0.334

* Müəllif hesablamaları əsasında tərtib edilmişdir.

Dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsinin ayrı-ayrı istiqamətləri – İS(S)İ-nin sub-indeksləri üzrə qiymətləndirmələrdə də oxşar mənzərə müşahidə edilməkdədir. Məsələn, kapital hərəkətinə məhdudiyətləri ifadə edən sub-indeksin qiymətinin hər 0.100 vahid artması böhrana qarşı dayanıqlığı 0.0123 vahid aşağı salır, başqa sözlə, böhrandan doğan itkiləri eyni miqyasda artırır. Lisenziyalaşdırma sahəsindəki tənzimləmə yükünün artması da iqtisadiyyatın böhrana qarşı reaksiya imkanlarını məhdudlaşdırır. Qiymətləndirmə nəticələrinə görə, lisenziyalaşdırma sub-indeksinin 0.100 vahid yüksəlməsi (bu bazara giriş-çıkış qaydalarının sərtləşməsi mənasına gəlir) böhrandan törəyən itkiləri 0.009 vahid artırır.

Əldə edilmiş empirik dəlillər əvvəldə qeyd olunan “dövlətin iqtisadiyyata daha artıq müdaxilə yükü iqtisadiyyatın böhrana qarşı dayanıqlığını azaldır” fərziyyəsini təsdiqləyir. Sonuncu qlobal böhranın itkilərin daha çox müşahidə edildiyi fazasında, 2009-2010-cu illərdə 57 ölkə üzrə müşahidə və qiymətləndirmələr göstərir ki, böhrandan əvvəl hansı ölkələrin iqtisadiyyatında dövlətin müdaxilə yükü daha yüksək səviyyədə idisə, həmin ölkələr böhrana daha zəif əks-reaksiya vermiş və daha çox iqtisadi itkilərlə üzləşmişdir.

Qiymətləndirmələrdən çıxan, iqtisadi siyasət üçün əhəmiyyətli olan əsas nəticə ondan ibarətdir ki, dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsinin azalması xüsusilə kapitalın liberal hərəkəti (inzibati-iqtisadi maneələrin mövcud olmaması), qiymətlərin əsasən bazar vasitəsilə formalaşması (dövlətin qiymətəmələgəlmə prosesinə müdaxilə etməməsi) və lisenziyalaşdırma vasitəsilə bazara sərt giriş-çıkış məhdudiyətlərinin olmaması (və ya minimal olması) iqtisadiyyatın “immuniteti”ni daha da gücləndirir və böhrana daha çevik və effektiv reaksiya verməsinə imkan yaradır.

Müəllifin nəşr olunmuş elmi əsərlərinin siyahısı:

1. О некоторых аспектах сотрудничества Азербайджана с МВФ // АМЕА İqtisadiyyat İstitutunun “Elmi əsərlər” toplusu, 2013, № 3. s. 89-93 (0,4 ç.v.).

2. Qlobal maliyyə böhranının Azərbaycan iqtisadiyyatına təsirləri və antiböhran tədbirlərinin iqtisadi-sosial nəticələri // ”Heydər Əliyev Azərbaycanın Milli Dövlətçilik Siyasətinin Banisidir” mövzusunda doktorant və dissertantların elmi konfransının materialları. Bakı, 2014. s. 229-242 (0,7 ç.v.).

3. Maliyyə böhranları: iqtisadi nəticələri və çıxış yolları haqqında // АМЕА İqtisadiyyat İstitutunun “Elmi əsərlər” toplusu, 2016, № 6. s. 113-119 (0,5 ç.v.).

4. İqtisadiyyata dövlət müdaxiləsinin ölçüsü ilə iqtisadiyyatın böhrana qarşı dayanıqlığı arasındakı əlaqə (Sonuncu qlobal böhrandan dərslər) // АМЕА İqtisadiyyat İstitutunun “Elmi əsərlər” toplusu, 2017, № 4. s. 12-20 (0,9 ç.v.).

5. Особенности денежно-кредитного регулирования в период глобального кризиса в развитых странах и в странах СНГ // Электронный научный журнал «Управление экономическими системами», 2017, № 9 (103). 17 s. URL: <http://www.uecs.ru/> (0,8 ç.v.).

6. Government Intervention in the Economy and Crisis Resilience // Central Asia and the Caucasus (CA&CC Press, Sweden), 2017, Volume 18, Issue 4. s. 36-45 (0,5 ç.v.).

7. Регулирование денежно-кредитной системы Азербайджана: анализ антикризисной политики // Актуальні питання функціонування фінансового ринку в умовах кризових явищ світової економіки: збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Одеса, 26-27 квітня 2018 р.) – Одеса: ОНЕУ, 2018. s. 35-39 (0,2 с.v.).

8. Влияние участия государства в интеграционных союзах на макроэкономические показатели в контексте глобального финансового кризиса // Актуальные проблемы социально-экономического развития России – Москва, 2018, № 3. s. 20-27 (0,6 ç.v.).

9. Антикризисная политика и её влияние на денежно-кредитную систему Азербайджана // Актуальные вопросы финансовой политики и развития денежно-кредитной системы. Коллективная монография (раздел 1.4). Баку: «Elm və təhsil», 2018. s. 80-129 (2,1 ç.v.).

10. Денежно-кредитная система Азербайджана в условиях рыночной трансформации экономики: совершенствование механизма регулирования // Стабілізація ринкової трансформації економіки: теорія, організація та методика: збірник тез наукових робіт учасників Міжнародної науково-практичної конференції для студентів, аспірантів та молодих учених – Київ: Аналітичний центр «Нова Економіка», 2019. s. 131-134 (0,2 ç.v.).

11. Особенности денежно-кредитной политики посткоммунистических стран в региональных союзах (кейс: Азербайджан-Грузия) // “Economic Problems of Georgia and Other Post-Communist Countries and the Ways of their Solution” (November 1 – December 28). – Tbilisi: Tbilisi State University, 2019. s. 258-265 (0,7 ç.v.).

12. Организационная структура банковского регулирования и надзора: международный опыт и отечественная практика // Актуальні питання розвитку сучасної економіки, управління та адміністрування: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 28 грудня 2019 р. – Київ: Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, 2019. – Ч. 2. s. 60-64 (0,2 ç.v.).

13. Experience in Harmonizing National Legislations in the Field of Regulating the Financial Markets of the EU and EAEU in the Conditions of the Global Crisis // Реформування та стабілізація фінансово-економічної системи країни: збірник тез наукових робіт учасників Міжнародної науково-практичної конференції для студентів, аспірантів та молодих учених (м. Київ, 15 травня 2021 р.). – К.: Аналітичний центр «Нова Економіка», 2021. s. 29-33.

Dissertasiyanın müdafiəsi 1 dekabr 2021-ci il tarixdə saat 11⁰⁰-da AMEA İqtisadiyyat İnstitutunun nəzdində fəaliyyət göstərən ED.1.10 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ1143, Bakı şəhəri, H.Cavid prospekti, 115
E-mail: economicscomaz@gmail.com

Dissertasiya ilə AMEA İqtisadiyyat İnstitutunun kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları AMEA İqtisadiyyat İnstitutunun rəsmi internet sahifəsində yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 26 oktyabr 2021-ci il tarixdə zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 12.10.2021
Kağızın formatı: A5
Həcm: 46 390 işarə
Tiraj: 100